

เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในงานศิลปะ¹

กุลวดี มกรภิรมย์²

ผู้อ่านหลายท่านอาจจะเคยเกิดความรู้สึกไม่สบายอารมณ์เมื่อดูงานศิลปะบางชิ้นแล้วไม่เข้าใจว่าศิลปินต้องการสื่ออะไรกันแน่ ทั้งนี้เพราะไม่เข้าใจความหมายของเครื่องหมายและสัญลักษณ์ที่ปรากฏในรูป ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญชิ้นหนึ่งสำหรับศิลปินในการสร้างงานศิลปะ เช่นเดียวกับที่เป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญของกวีและนักเขียน

เครื่องหมายและสัญลักษณ์ที่ศิลปินนำมาใช้ในงานศิลปะมีทั้งที่ศิลปินคิดขึ้นมาเองเฉพาะกิจสำหรับงานชิ้นนั้น และที่มีที่มาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์และสังคมร่วมสมัย ตลอดจนเรื่องราวในวรรณกรรมชิ้นเอกซึ่งคนทั่วไปรู้จักกันคืออยู่แล้ว ฯลฯ ในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงเฉพาะรูปที่มีความเด่นในเรื่องเครื่องหมายและสัญลักษณ์ซึ่งมีที่มาจากวรรณกรรมเอกของโลก

1. รูป “การตรึงกางเขน”

เรื่องราวการตรึงกางเขนพระคริสต์เป็นเรื่องที่ศิลปินตะวันตกนิยมนำมาถ่ายทอดในงานศิลปะมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นเหตุการณ์ที่ถือได้ว่าเป็นจุดสุดยอด (climax) ของเรื่องราวการเสด็จมาไถ่บาปให้กับมวลมนุษย์ตามที่เล่าไว้ใน ภาคพันธสัญญาใหม่ (The New Testament) ของ พระคริสตธรรมคัมภีร์ ซึ่งถือกันว่าเป็นวรรณกรรมเอกของโลกเรื่องหนึ่ง นอกเหนือจากที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ ผู้เขียนชอบรูปการตรึงกางเขนรูปนี้เป็นพิเศษ เพราะช่างเขียนนิรนามผู้เขียนรูปปูนเปียก (fresco) รูปนี้ไว้บนผนังโบสถ์แห่งหนึ่งที่เมืองเกอเรน ไม่เพียงแต่ถ่ายทอดเหตุการณ์การตรึงกางเขนได้ตรงตามที่เล่าไว้ในพระวรสาร (Gospel) ทั้ง 4 ฉบับ³ แต่ยังใส่เครื่องหมายและสัญลักษณ์เพื่อสื่อเรื่องราวและความคิดไว้ในรูปได้อย่างครบถ้วนด้วย กล่าวคือที่ฐานไม้กางเขนมีรูปหัวกะโหลกเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าพระคริสต์ทรงถูกตรึงกางเขนที่กอลโกธา (Golgotha) ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าคัลวาริ (Calvary) มีความหมายว่า “เนินเขาหัวกะโหลก” เพราะเชื่อกันว่าเนินเขาแห่งนี้เป็นที่ฝังศพอาดัม พระคริสต์จึงทรงถูกตรึงอยู่เหนือหัวกะโหลกและ โครงกระดุกของอาดัมมนุษย์คนแรกผู้บาปกำเนิด (original sin) และความตายมาสู่มวลมนุษย์ ในขณะที่การสังเวทพระคริสต์บนไม้กางเขน ช่วยให้มนุษย์ได้รับการไถ่บาปและชีวิตนิรันดร์คืนมา

¹ แก้ไขปรับปรุงจากบทความชื่อเดียวกันตีพิมพ์ใน มนุษยศาสตร์สหวิทยาการแห่งชีวิต. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 .

² รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

³ ได้แก่พระวรสารซึ่งมีชื่อเรียกตามสมามคพระคริสตธรรมในประเทศไทยว่า ฉบับ “มัทธิว” (Matthew) “มาระโก” (Mark) “ลูกา” (Luca) และ “ยอห์น” (John)



1. “การตรึงกางเขน” (The Crucifixion).คริสต์ศตวรรษที่ 11. โบสถ์กา
รานลิกกิลิเซ (Karanlik Kilise). เมืองเกอเรเม (Göreme). ตุรกี.

ด้านบนของรูปทางซ้ายและขวา มีรูปดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์ว่าทุก
สรรพสิ่งในโลกและจักรวาลล้วนแต่โศกเศร้าต่อความตายของพระคริสต์ ทางด้านซ้ายมีผู้หญิง 3 คน
มาดูการตรึงกางเขนพระองค์ ผู้ที่เคยอ่านพระวรสารมาบ้างจะรู้ได้ทันทีว่าหญิง 3 คนนี้หมายถึงพระ
แม่มารีย์ มารีย์ผู้เป็นมารดาของนักบุญเยรมันน้อย และมารีย์ แมกดาลีน ผู้ชายทางซ้ายของไม้กางเขนมี
หอกในมือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเขาคือทหารโรมันคนที่ใช้หอกแทงซี่ข้างพระเยซูเพื่อดูว่าทรง
สิ้นพระชนม์แล้วหรือยัง จากนั้นก็ได้กลับใจมานับถือศาสนาคริสต์ โดยได้ชื่อใหม่ว่าลองจินุส
(Longinus)⁴ ผู้ชายตรงฐานไม้กางเขนด้านขวา กำลังยื่นฟองน้ำชุบน้ำส้มสายชูเสียบปลายก⁵ไปให้
พระเยซูดูดับความกระหายระหว่างที่ทรงรอคอยความตายอยู่บนไม้กางเขน ทำให้กกลายเป็น
สัญลักษณ์หนึ่งของพระมหาทรมาน⁶ ชายคนถัดมาน่าจะหมายถึงนักบุญจอห์นเพราะในพระวรสาร
ฉบับ “จอห์น” เล่าว่านักบุญท่านนี้มาดูการตรึงกางเขนด้วย และพระคริสต์ได้ทรงฝากฝังให้ท่านดูแล
มารดาของพระองค์ต่อไป ผู้ชายทางขวาสุดคือทหารโรมันที่มารักษาความสงบในวาระนี้

2. รูป “พระบิดากับนักบุญแคเทอรินแห่งเมืองซีเอนาและนักบุญมารีย์ แมกดาลีน”

⁴ รายละเอียดเกี่ยวกับนักบุญท่านนี้ดูใน จอร์จ เฟอร์กูสัน, เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์, แปล
และเรียบเรียงโดยกุลวดี มกรภิรมย์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์),
2544, หน้า 175-176.

⁵ หนังสือ เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์,
2549) ได้แก้ไขคำว่า “ก” เป็น “อ” แล้ว

⁶ Passion of Christ หรือ Christ’s Passion หมายถึงความทรมานที่พระคริสต์ทรงได้รับหลังจากเสด็จเข้ากรุง
เยรูซาเลมเป็นครั้งสุดท้ายไปจนถึงการตรึงกางเขนพระองค์ รายละเอียดดูในเล่มเดิม หน้า 126-130.

รูป “พระบิดากับนักบุญแคเทอรินแห่งเมืองซีเยนาและนักบุญมารีย์ แมกดาลีน” ต่างจากรูป “การตรึงกางเขน” ตรงที่มีได้เขียนขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวใดๆ แต่เป็นเหมือนรูปบูชา ในรูปนี้ศิลปินให้พระผู้เป็นเจ้าถือหนังสือมีตัวอักษร A และ ω อยู่บนหน้าหนังสือ อักษร 2 ตัวนี้ คืออักษรอัลฟา (Alpha) และโอเมกา (Omega) อันเป็นอักษรตัวแรกและตัวสุดท้ายของอักษรกรีก ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระเยซูหรือพระบุตร มีเทพสวรรค์คั่นน้อยๆ⁷ ถูมงกุฎดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศห้อมล้อมพระองค์ ที่ได้พระบาทของพระผู้เป็นเจ้า เทพสวรรค์เซอรับถือน้ำมันกระดาษาจารีกรห้สยธรรม มีใจความว่า “Dominus. Amor. Extasim. Facit.” ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า “พระผู้เป็นเจ้า. ความรัก. การเข้ามาน. ทำ.”



2. ฟราบาร์โตลอมเมโอ (Fra Bartolomeo: ประมาณ ค.ศ.1472 – 1517). “พระบิดากับนักบุญแคเทอรินแห่งเมืองซีเยนาและนักบุญมารีย์ แมกดาลีน” (God the Father with Sts. Catherine of Siena and Mary Magdalene). ค.ศ.1509. ห้องแสดงภาพเขียนของวังมานซี (Pinacoteca di Palazzo Mansi). เมืองลุกกา (Lucca). อิตาลี.

ผู้หญิงทางซ้ายรู้ได้ทันทีว่าเป็นนักบุญมารีย์ แมกดาลีน เพราะเธอมีผมยาวสยาย และถือถาดน้ำมันหอมเป็นเครื่องหมาย โดยมีที่มาจากเรื่องของเธอล้างพระบาทพระเยซูด้วยน้ำตาแล้วเช็ดด้วยเส้นผมของเธอ จากนั้นจึงขโลมพระบาทด้วยน้ำมันหอม สำหรับผู้หญิงทางขวารู้ได้ว่าเป็นนักบุญแคเทอริน

⁷ ในงานศิลปะมักเรียกเทพองค์น้อยๆ หน้าตาน่ารักน่าเอ็นดูและบางครั้งดูชุกชอนเหมือนเด็กน้อยมีปีก เป็นภาษาอิตาลีว่าปุตโต (putto: รูปเอกพจน์) หรือปุตตี (putti: รูปพหูพจน์) ในคริสต์ศิลป์ปุตโตหมายถึงเทพสวรรค์เซอรับ (cherub: รูปเอกพจน์) หรือเซอรูบิม (cherubim: รูปพหูพจน์) ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้า ส่วนในรูปต่างๆ ไป โดยเฉพาะรูปที่เกี่ยวกับความรักอาจเรียกปุตโตว่าอามอเรตโต (amoretto: รูปเอกพจน์) หรืออามอเรตตี (amoretti: รูปพหูพจน์) ซึ่งมีความหมายว่า “คิวปิดน้อย” ด้วย

แห่งเมืองซีโอนา⁸ เพราะเธอสวมเสื้อผ้าแบบนักบวชหญิงในคณะ โดมินิกัน (Dominican order) ซึ่งยกย่องให้เธอเป็นนักบุญหญิงผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของคณะ นอกจากนี้โดยทั่วไปในงานศิลปะ ศิลปินยังมักให้เธอถือไม้กางเขนมีดอกกลีหรือหัวใจบนยอด แต่ในรูปนี้ศิลปินใช้ดอกกลีพิงอยู่กับหนังสือเป็นเครื่องหมายของเธอ ทั้งนี้เพราะดอกกลีนอกจากเป็นดอกไม้ประจำตัวแม่พระแล้ว ในคริสต์ศตวรรษที่ยังมักใช้ดอกกลีเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของนักบุญพรหมจารีย์ด้วย

3. รูป “วินัส มาร์ส และคิวปิด”⁹”

รูปนี้เป็นรูปที่ถ่ายทอดเรื่องราวของวินัสกับมาร์สในปกรณัมกรีก แต่ผู้เขียนขอใช้ชื่อโรมันในบทความเรื่องนี้ เพราะน่าจะเป็นชื่อที่คุ้นหูคนไทยมากกว่า โคซิโมใส่ทั้งเครื่องหมายและสัญลักษณ์ไว้ในรูปหลายอย่างเพื่อสื่อความคิด กล่าวคือผู้หญิงที่นอนทอดกายอยู่ทางซ้ายรู้ได้ว่าเป็นวินัสผู้เป็นเทวีแห่งความรัก เพราะนอกจากมีนกพิราบอันเป็นนกประจำตัวเธอเกาะอยู่ที่พื้นตรงปลายเท้าของเธอเป็นเครื่องหมายแล้ว ในฉากหลังยังมีอามอเรตตีหรือคิวปิดองค์น้อยๆ กำลังสาละวนอยู่กับของเล่นชิ้นโปรด คือเสื้อเกราะของมาร์สผู้เป็นเทพแห่งสงครามซึ่งกำลังนอนหลับไหลอยู่ทางขวา ศิลปินใส่ส่วนแขนของเสื้อเกราะไว้ข้างตัวมาร์สด้วยเพื่อบอกให้รู้ว่าเป็นใคร เพราะนอกจากมาร์สแล้ววินัสยังมีผู้รักอีกหลายองค์และหลายคน ส่วนเด็กน้อยที่อิงแอบอยู่กับอกของวินัสก็เป็นใครไปไม่ได้นอกจากคิวปิด



3. ปิเอโร ดี โคซิโม (Piero di Cosimo: ประมาณ ค.ศ.1462 – ประมาณ 1521). “วินัส มาร์ส และคิวปิด” (Venus, Mars and Cupid). ประมาณ ค.ศ.1490. ห้องแสดงภาพเขียน (Gemäldegalerie). พิพิธภัณฑ์ของรัฐที่เมืองเบอร์ลิน (Staatliche Museen zu Berlin).

นอกจากใส่เครื่องหมายไว้ในรูปเพื่อบอกให้รู้ว่าตัวละครในรูปคือใครแล้ว โคซิโมยังใช้เครื่องหมายดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความคิดด้วย กล่าวคือนกพิราบที่กำลังคลอเคลียกันอยู่นอกจากใช้เป็นเครื่องหมายของวินัสแล้ว โคซิโมยังจงใจใช้เป็นสัญลักษณ์แทน “นารัก” ของวินัสกับมาร์สด้วย นอกจากนี้เขายังใช้กระต่ายที่กำลังปีนป่ายขึ้นมานำตัวของวินัส เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายว่าวินัสเป็นเทวีผู้มากด้วยราคะ ทั้งนี้เพราะกระต่ายสามารถแพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว ชาวตะวันตกจึงให้สัตว์ชนิดนี้เป็นสัญลักษณ์ของตัณหาราคะ

⁸ รายละเอียดเกี่ยวกับนักบุญ 2 ท่านนี้ดูในเล่มเดิม หน้า 157-158 และหน้า 180-181.

⁹ กรีกเรียกว่าอะโฟรไดตี (Aphrodite) อารส (Ares) และอีรอส (Eros) ตามลำดับ

4. รูป “พาร์นาสซัส”

ศิลปินตะวันตกตั้งแต่ยุคโบราณ นิยมนำเรื่องราวจากปกรณัมหรือตำนานปรัมปราของพวกกรีกและโรมันมาสร้างงานศิลปะรูปแบบต่างๆ อาทิ ประติมากรรมและจิตรกรรม โดยอาจถ่ายทอดเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งซึ่งรู้จักกันคืออยู่แล้วอย่างรูป “วินัส มาร์ส และคิวปิด” ของโคซีโม (รูปที่ 3) ซึ่งสะท้อนเรื่องที่วินัสเป็นชู้กับมาร์ส แต่หลายรูปเป็นเพียงการนำเสนอตัวละครเด่นๆ ในปกรณัม ดังเห็นได้ในรูป “พาร์นาสซัส” ที่มานเตญญา นำตัวละครที่รู้จักกันดีในปกรณัมคลาสสิกหลายเรื่องมารวมไว้ในรูปเดียวกัน กล่าวคือทางขวาสุดเป็นรูปม้าเพกาซัส (Pegasus) ซึ่งสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ม้าตัวนี้เกิดจากเลือดของนางกอร์กอน (Gorgon)¹⁰ คนที่มีชื่อว่าเมดูซา (Medusa) ตอนที่ถูกเพอร์ซุส (Perseus) สังหารด้วยการตัดหัว ม้าเพกาซัสรับใช้วีรบุรุษชื่อเบลเลโรโฟน (Bellerophon) อยู่พักหนึ่ง จากนั้นจึงไปรับใช้เทพจูปีเตอร์ (Jupiter)¹¹ ผู้เป็นบดีแห่งเทพทั้งปวง เชื่อกันว่าตอนหลังเพกาซัสกลายเป็นม้าของเทวีแห่งศิลปวิทยา (Muse) ม้าเพกาซัสจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งบทกวีด้วย ส่วนชายที่จูงม้ารู้ได้ว่าเป็นเมอร์คิวรี (Mercury)¹² เทพแห่งการสื่อสาร ผู้มีส่วนช่วยให้เพอร์ซุสสังหารนางกอร์กอนสำเร็จ ทั้งนี้สังเกตได้จากเครื่องหมายของเทพองค์นี้หลายอย่าง ได้แก่ หมวกและรองเท้ามีปีก รวมทั้งไม้คาอูซุส (Cadeuceus) ซึ่งมีปีกและงูเลื้อยพันกันอยู่บนยอด



4. อันเดรอา มานเตญญา (Andrea Mantegna: ค.ศ.1431 – 1506). “พาร์นาสซัส” (Parnassus). ค.ศ.1497. พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ (Musée du Louvre). ปารีส.

¹⁰ กอร์กอนเป็นมนุษย์ที่สามารถทำให้ผู้ที่มองมันกลายเป็นหิน การที่เพอร์ซุสสังหารนางเมดูซาได้โดยไม่กลายเป็นหินไปเสียก่อนก็เพราะเขาใช้วิธีมองมันผ่าน โล่ของเทวีอาธีนา (Athena)

¹¹ กรีกเรียกว่าซุส (Zeus)

¹² กรีกเรียกว่าเฮอร์เมส (Hermes)

ที่เซิงเขาพาร์นาสซัส เทวีแห่งศิลปวิทยาซึ่งมีทั้งหมด 9 องค์ ประจำศิลปะและวิทยาการแขนงต่าง ๆ¹³ กำลังจับระบำตามเสียงพิณที่เทพอพอลโลบรรเลง (ทางซ้ายสุด) ในขณะที่บนเขา มาร์สซึ่งสวมเสื้อเกราะนักรบเป็นเครื่องหมาย ยืนคล้องแขนวินัส ทางขวาของมาร์สคือคิวปิดซึ่งบางตำนานเล่าว่าเป็นลูกของวินัสกับมาร์สผู้เป็นชายชู้ คิวปิดถือคันศรกับลูกธนูเป็นเครื่องหมาย และใช้ลูกธนูชี้หน้าวัลแคน (Vulcan)¹⁴ สามิผู้ถูกสวมเขาของวินัสอย่างเยาะเย้ยขำเย้า ทำให้นึกถึงเรื่องอื้อฉาวควาโลภีของวินัส นอกจากนี้หากดูให้ดีจะเห็นว่าลิกเข้าไปในถ้ำที่อยู่ของวัลแคนมีเตาหลอมโลหะตั้งอยู่ บนเตาและข้างตัววัลแคนมีเครื่องมือช่างโลหะวางอยู่ระกระกะ เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าวัลแคนเป็นเทพแห่งงานช่าง ผลงานของวัลแคนเป็นที่ต้องการของเหล่าทวยเทพอย่างมาก ทำให้พระองค์มีงานล้นมือจนต้องประดิษฐ์หุ่นยนต์ด้วยทองคำมาเป็นผู้ช่วย

5. รูป “พาร์นาสซัส”

จะเห็นได้ว่าปกรณัมของกรีกและโรมันให้แรงบันดาลใจแก่ศิลปินแต่ละคนในการสร้างงานศิลปะต่างกันไป และบางครั้งมีการนำเรื่องราวหรือตัวละคร ตลอดจนนักเขียนหรือกวีผู้จรรยาบรรณกรรมหลายๆ เรื่องของยุคสมัยต่างๆ มารวมไว้ในรูปเดียวกันด้วย ดังเห็นได้ในรูป “พาร์นาสซัส” ของรฟฟาเอลโลที่หลายท่านคุ้นหูในชื่อราฟาเอล (Raphael) ศิลปินเอกอีกคนหนึ่งของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ที่โด่งดังไม่แพ้เลโอนาร์โด ดา วินชี (Leonardo da Vinci) และมีเกลันเจโล บัวนาร์โรตี (Michelange Buonarroti) ศิลปินสมัยเดียวกัน

¹³ มีทั้งหมด 9 แขนง ได้แก่ มหาเทพ ประวัติศาสตร์ บทร้อยกรอง (lyric) ดนตรี ละคร โศกนาฏกรรม ละครไมม์ (mime) กบฏทศกัณฐ์ การร่ายรำ ละครสุขนาฏกรรม และดาราศาสตร์ การที่พวกกรีกตั้งแต่ยุคโบราณให้มีเทวีประจำศิลปะและวิทยาการทุกสาขา ทั้งสาขามนุษยศาสตร์ นาฏศิลป์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ โดยเชื่อว่าเทวีเหล่านี้เป็นผู้ให้แรงดลใจแก่ผู้รังสรรค์ผลงานแต่ละสาขา แสดงให้เห็นว่าพวกเขาเห็นความสำคัญของสหวิทยาการ และสามารถบูรณาการศาสตร์และศิลป์เหล่านี้เข้าด้วยกันได้อย่างดียิ่ง สมกับที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ใช้ชีวิตแบบ “อยู่ง่าย ใจสูง” (simple living, high thinking)

¹⁴ กรีกเรียกว่าเฮเฟสตุส (Hephaestus)



5. รัฟฟาเอลโล ซานซีโอ (Raffaello Sanzio: ค.ศ.1483 - 1520). “พาร์นาสซัส” (Parnassus). ประมาณ ค.ศ.1511. ห้องเซกนญาตูรา (Stanza della Segnatura). วาติกัน.

รูปนี้แม้จะมีชื่อว่า “พาร์นาสซัส” เช่นเดียวกับรูปของมานเตญญาที่ดูไปแล้ว (รูปที่ 4) และได้แรงบันดาลใจจากเรื่องราวในปกรณัมคลาสสิกเช่นเดียวกัน แต่สื่อความคิดต่างกัน ที่มาของรูปนี้เกิดจากการที่รัฟฟาเอลโลได้รับมอบหมายให้เขียนรูปปูนเปียกตกแต่งห้องเซกนญาตูราที่วาติกัน แต่ผนังห้องตรงที่เขาต้องเขียนรูปมีข้อจำกัดตรงที่มีช่องหน้าต่างอยู่ตรงกลาง รัฟฟาเอลโลแก้ปัญหาดังกล่าวได้อย่างชาญฉลาดด้วยการเขียนรูปเขาพาร์นาสซัสครอบช่องหน้าต่าง โดยให้ยอดเขาอยู่เหนือกรอบบนของหน้าต่างพอดี พวกกรีกเชื่อว่าเขาพาร์นาสซัสเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ลูกหนึ่งของเทพอพอลโลกับเหล่าเทวีแห่งศิลปวิทยาผู้เป็นบริวารของพระองค์ รัฟฟาเอลโลจึงให้เขาถูกนี้เป็นสัญลักษณ์ของแหล่งกำเนิดแห่งวรรณศิลป์ด้วย โดยให้เป็นที่ชุมนุมของกวีเอกของโลกตะวันตกยุคต่างๆ ตั้งแต่ยุคโบราณมาจนถึงยุคร่วมสมัยกับตัวศิลปินเอง ที่เด่นมากคือผู้ชายคนที่ 2 ทางด้านบนซ้าย ซึ่งรู้ได้ทันทีว่าเป็นดันเต อาลีกีเยรี (Dante Alighieri: ค.ศ.1265-1321) กวีเอกของยุคกลางผู้เขียนมหากาพย์เรื่อง **ลาดีวินากอมเมเดีย (La Divina Commedia)** หรือ **เดอะดีไวน์ค้อมเมดิ (The Divine Comedy)** ซึ่งจะขยายความต่อไปในรูปสุดท้าย ชายคนที่ยืนติดกับด้านเตคือโฮเมอร์ (Homer) มหากวีตาบอดของกรีกยุคโบราณ ผู้รจนามหากาพย์ **อีเลียด (The Iliad)** และมหากาพย์ **โอดิสซีย์ (The Odyssey)**

ผู้หญิง 9 คนตรงกลางรูปคือเทวีแห่งศิลปวิทยา องค์ที่นั่งทางขวาถือเครื่องดนตรีเป็นเครื่องหมายว่าเธอคือเทวีแห่งดนตรี ส่วนองค์ที่ยืนอยู่ข้างหลังเทวีองค์นี้ถือหน้ากากละครในมือเป็นเครื่องหมายว่าเธอน่าจะเป็นเทวีแห่งละคร โศกนาฏกรรม เทวีทั้ง 9 องค์นี้อยู่ห้อมล้อมเทพอพอลโลซึ่งกำลังเล่นดนตรี อพอลโลเป็นเทพแห่งบทกวีและดนตรี เป็นหัวหน้าของเทวีแห่งศิลปวิทยา จึงเป็นเทพผู้ให้แรงคลาใจสูงสุดต่อกวีซึ่งมีคติกวีรวมอยู่ด้วย รัฟฟาเอลโลใส่ต้นลอเรลไว้ตามมุมต่างๆ ของรูปเนื่องจากต้นลอเรลเป็นต้นไม้ประจำเทพองค์นี้ โดยมีที่มาจากเรื่องนางไม้ดาฟเน (Daphne) ผู้เป็นรักแรกของอพอลโลกลายร่างเป็นต้นลอเรลเพื่อหนีพระองค์ มงกุฎที่ทำจากช่อลอเรลจึงใช้เป็น

เครื่องหมายของอพอลโลและผู้มีค่าควรแก่การยกย่องโดยเฉพาะกวี ทำให้เกิดคำว่า “poet laureate” ซึ่งมีความหมายว่ากวีเอกหรือรัตนกวี ในรูป “พาร์นาสซัส” รัฟฟาเอลโลจึงให้กวีเอกทุกคนสวมมงกุฎลอเรลเป็นเครื่องหมาย โกลี่ๆ เท้าซ้ายของอพอลโลมีน้ำพุไหลรินออกมาจากใต้ดิน น้ำพุดังกล่าวมีชื่อน้ำพุคาสตาเลีย (Castalia) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นน้ำพุศักดิ์สิทธิ์ที่ให้แรงบันดาลใจแก่กวีเช่นเดียวกับน้ำพุฮิปโปครีน (Hippocrene) บนเขาเฮลิคอน (Helicon) อันเป็นที่อยู่ของเทวีแห่งศิลปวิทยา

6. รูป “ต้นเตี้ยกับมหากาพย์ดีไวน์ค่อมเตี้ย”

รูปสุดท้ายที่จะให้ดูในบทความเรื่องนี้มีที่มาจากมหากาพย์เรื่อง *ลาตีวีนาทอมเมเดีย*¹⁵ หรือ *เดอะดีไวน์ค่อมเตี้ย* ของดันเต มหากาพย์เรื่องนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเพชรน้ำเอกของอิตาลียุคกลาง และมีอิทธิพลอย่างมากต่อวางวรรณกรรมและวงการศึกษาของยุโรปยุคกลางเรื่อยมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังเห็นได้ว่าศิลปินผู้มีชื่อเสียงของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาหลายคนนิยมนำเรื่องที่ดันเตเขียนไว้ในมหากาพย์เรื่องนี้มาถ่ายทอดในงานศิลปะ ในรูป “พาร์นาสซัส” ที่วาดกัน (รูปที่ 5) รัฟฟาเอลโลยังเขียนรูปดันเตไว้ในหมู่กวีเอกของโลกตะวันตกในฐานะตัวแทนของกวียุคกลางด้วย แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของดันเตและมหากาพย์เรื่องนี้ในทัศนะของคนยุคนั้น สำหรับอิทธิพลของ *ลาตีวีนาทอมเมเดีย* ที่มีต่อศิลปินยุคปัจจุบันเห็นได้ในงานศิลปะหลายชิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลงานของออกุสต์ เรอเน โรแดง (Auguste René Rodin: ค.ศ.1840 - 1917) ประติมากรฝรั่งเศสผู้มีอิทธิพลต่องานประติมากรรมของคริสต์ศตวรรษที่ 20 โรแดงถ่ายทอดบางฉากจากภาคนรกภูมิของมหากาพย์เรื่องนี้ไว้บนบานประตูชื่อ “Gates of Hell” เพื่อนำไปติดตั้งที่พิพิธภัณฑสถานเดซาร์ตเดกอราติฟส์ (Musée des Arts Décoratifs) ที่ปารีส อย่างไรก็ตามโครงการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ต้องล้มเลิกไปโดยยังไม่ทันได้สร้าง และแม้โรแดงจะทำประตูบานนี้ไม่เสร็จ แต่ประติมากรรมหลายรูปบนบานประตูมีความสมบูรณ์ในตัวเอง เช่น รูป “The Kiss” และ “The Thinker” ซึ่งต่อมานำไปทำเป็นประติมากรรมลอยตัวที่ได้รับการยกย่องอย่างสูง

¹⁵ มหากาพย์เล่มนี้มี 3 กัณฑ์ (cantica) หรือ 3 ภาค ได้แก่ ภาคนรกภูมิ (Inferno) ภาคแดนแห่งไฟชำระ (Purgatorio) และภาคแดนสวรรค์ (Paradiso)



6. โดเมนีโก ดี มีเกลีโน (Domenico di Michelino: ค.ศ.1581 - 1641).

“ต้นตอกับมหากาพย์ดีไวน์คอเมดี้” (Dante and the Divine Comedy).

ค.ศ.1465. อาสนวิหาร (Duomo หรือ Cathedral) แห่งเมืองฟลอเรนซ์.

มีเกลีโนผู้เขียนรูป “ต้นตอกับมหากาพย์ดีไวน์คอเมดี้” มิได้ถ่ายทอดเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งของมหากาพย์เรื่องนี้ไว้ในรูป แต่เขียนรูปต้นตอหนังสือเรื่องนี้ โดยมีเครื่องหมายที่ขาดไม่ได้สำหรับต้นตอคือมงกุฎลอเรล ซึ่งไม่เพียงแต่บอกให้รู้ว่าเขาได้รับการยกย่องให้เป็นรัตนกวีหรือ “poet laureate” ของยุคกลาง แต่ยังมีที่มาจากภาคที่ 3 ของมหากาพย์เรื่องนี้ด้วย กล่าวคือในภาคที่ 3 ต้นตอเล่าเรื่องราวการเดินทางไปเมืองสวรรค์ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นตอนที่ยากที่สุดจึงต้องขอแรงคลายจากเทพอพอลโล เนื้อเรื่องของมหากาพย์เรื่องนี้มีอยู่ว่า วิญญาณของเบอาทริเซ (Beatrice) ซึ่งต้นตอติดทนุให้เป็นนางในดวงใจของเขาตามคติของพวกอัสวินยุคกลาง ได้ขอให้เวอร์จิล (Virgil) กวีเอกโรมันสมัยจักรวรรดิผู้เขียนมหากาพย์เรื่อง **อีเนอิด (Aeneid)**¹⁶ มาช่วยนำทางต้นตอไปชมมรดกภูมิ แคนแห่งไฟชำระ และแดนสวรรค์ ในเรื่อง ต้นตอบอกอายุตัวเองไว้ด้วยว่า ตอนนั้นเขาอายุได้ 35 ปี รูปต้นตอไม่ว่า

¹⁶ เวอร์จิลเขียนมหากาพย์เรื่องนี้ตามบัญชาของออกุสตุส (Augustus) จักรพรรดิโรมันองค์แรก เพื่อเชิดชูบรรพบุรุษของชาวโรมัน มหากาพย์เรื่องนี้เล่าเรื่องราวการผจญภัยของวีรบุรุษฝ่ายทรอยชื่ออีเนียส (Aeneas) ซึ่งเดินทางไปหาที่สร้างเมืองใหม่หลังจากเมืองทรอยต้องล่มสลายด้วยน้ำมือของพวกกรีก อีเนียสได้มาตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำไทเบอร์ (Tiber) บนคาบสมุทรอิตาลี ตามตำนานชาวโรมันจึงสืบเชื้อสายมาจากอีเนียสซึ่งเป็นลูกของเทวีวีนิัสกับเจ้าชายแห่งเมืองคาร์ดาเนีย (Dardania) ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมืองทรอย อนึ่งยังมีบางตำนานเล่าต่อว่าหลังจากนั้นในปี 753 ก่อน ค.ศ. โรมูลุส (Romulus) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากอีเนียส ได้สร้างเมืองโรมขึ้นที่นี่

จะเป็นรูปปั้นหรือรูปเขียนจึงมักเป็นรูปชายวัยกลางคนสวมมงกุฎอเวเรล ในมือถือหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งหมายถึงมหากาพย์ลาตีวีนาคอมเมเดีย เช่นเดียวกับที่เห็นในรูปนี้

มีเกลีโนใส่รูปภพภูมิทั้งสามไว้ในรูปนี้ด้วย ได้แก่ ทางซ้ายเป็นนรกภูมิ มีเหล่าคนบาปทำทางเจ็บปวดทรมานกำลังเดินตามกันลงไปยังนรกภูมิที่อยู่ลึกลงไป ตรงกลางข้างหลังด้านเตเป็นแดนแห่งไฟชำระที่ซึ่งคนบาปจะต้องไปชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว ก่อนขึ้นไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้นไปคือแดนสวรรค์ ในรูปนี้มีมีเกลีโนถ่ายทอดภาพแดนแห่งไฟชำระตรงตามที่คันเตบรรยายไว้ในมหากาพย์ กล่าวคือแดนแห่งไฟชำระมีลักษณะเหมือนภูเขาที่ผุดขึ้นมากลางทะเลทางซีกโลกใต้ อันเป็นโลกส่วนที่เชื่อกันว่าไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ อนึ่งเขาภูเขานี้อยู่ตรงข้ามกับเมืองเยรูซาเลมซึ่งอยู่ทางซีกโลกเหนือ เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่ซาตานถูกเหวี่ยงลงมาจากสวรรค์ ทำให้พื้นโลกใต้เมืองเยรูซาเลมบริเวณที่มันตกลงมายุบลงไปเป็นโพรงกลายเป็นนรก ส่วนดินที่ถูกดันขึ้นมาอีกด้านหนึ่งกลายเป็นเขาภูเขานี้ แดนแห่งไฟชำระมีลักษณะเป็นชั้นๆ ทั้งหมด 7 ชั้น ตามจำนวนของบาป 7 ประการที่ต้องชำระ และคุณธรรม 7 ประการ¹⁷ ที่จะได้รับหลังจากชำระบาปแต่ละข้อแล้ว บนยอดเขาเป็นสวนสวรรค์อีเดินที่อาดัมกับอีฟเคยอยู่ ก่อนถูกขับออกไปเพราะไม่เชื่อฟังพระเจ้า ในรูปนี้มีมีเกลีโนใส่รูปอาดัมกับอีฟไว้ในสวนสวรรค์ด้วย

ตามความคิดของคันเตผู้ที่ชำระจิตใจจนปลอดจากบาป 7 ประการแล้ว จะถึงพร้อมซึ่งคุณธรรม 7 ประการ และได้ไปพำนักอยู่ในสวนสวรรค์ รอเวลาที่จะได้ไปอยู่ในแดนสว่างสว่างวันรันดร์ จะเห็นได้ว่าสวรรค์ที่คันเตบรรยายไว้มีลักษณะเป็นวงกลม (sphere) ล้อมโลกเป็นชั้นๆ ทั้งหมด 7 ชั้น ซึ่งเขาให้เป็นตัวแทนของคุณธรรม 7 ประการ ดันเตตั้งชื่อสวรรค์ทั้ง 7 ชั้นนี้ตามชื่อดาวที่มนุษย์รู้จักแล้วในสมัยนั้น ได้แก่ ดวงจันทร์ ดาวพุธ (Mercury) ดาวศุกร์ (Venus) ดาวอาทิตย์ ดาวอังคาร (Mars) ดาวพฤหัสบดี (Jupiter) และดาวเสาร์ (Saturn) จากนั้นจึงเป็นวงของกลุ่มดาวที่ไม่เคลื่อนที่และห้วงอวกาศซึ่งคันเตเรียกว่าปริมมโมบิเล (Primum Mobile) เหนือขึ้นไปเป็นแดนสุขาวดี (Empyrean) อันเป็นที่อยู่ของวิญญาณที่ได้ขึ้นไปเสวยสุขบนสวรรค์ ช่างๆ แดนสุขาวดีคือกุหลาบสวรรค์ (Celestial Rose)¹⁸ อันเป็นที่ประทับของพระแม่มารีย์ในฐานะราชินีแห่งสวรรค์ เหนือสุดเป็นนิเวศน์แห่งพระเจ้า ในรูปนี้เห็นวงของดวงจันทร์และดาวอื่นๆ พาดอยู่บนท้องฟ้าข้างหลังด้านเต ทางขวาของรูปคือเมืองฟลอเรนซ์ ซึ่งนอกจากเป็นบ้านเกิดที่คันเตเคยถึงบ่อยครั้งในมหากาพย์เรื่องนี้แล้ว มีเกลีโนยังให้เป็นสัญลักษณ์แทนโลกมนุษย์ด้วย.

¹⁷ รายละเอียดดูในเล่มเดิม หน้า 145.

¹⁸ ดันเตจินตนาการให้กุหลาบสวรรค์เป็นที่ประทับของพระแม่มารีย์ เนื่องจากดอกกุหลาบเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของแม่พระ โดยมีที่มาจากการที่เธอมีสมญาว่า “กุหลาบไร้หนาม” ซึ่งตีความได้ว่าเธอเป็นมนุษย์ผู้ปลอดจากบาปกำเนิด (รายละเอียดดู “กุหลาบ” หน้า 29, “หนาม” หน้า 30 และ “ตำนานเรื่องโจอาคิมกับอันนา” หน้า 112 ในเล่มเดิม)

บรรณานุกรม

เฟอร์กูสัน, จอร์จ. **เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์**. แปลและเรียบเรียงโดย กุลวดี มกรากิริมย์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.

Beck, H. James. **Italian Renaissance Painting**. Köln: Könemann, 1999.

Binyon, Laurence. **The Portable Dante**. New York: The Viking Press Inc., 1975.

Hamilton, Edith. **Mythology**. New York: Penguin Books USA Inc., 1969.

Florence and Its Treasures. Venice: Edizioni Storti, 1997.

March, Jenny. **Dictionary of Classical Mythology**. London: Cassell, 1999.

Nicolas Pioch. "Rodin, Auguste." [online]. Available:

<http://www.ibiblio.org/wm/paint/auth/rodin/> [Accessed December 14, 2004].

ที่มารูปประกอบ

All of Turkey. Florence: Casa Editrice Bonechi, 1999 (รูปที่ 1)

Art and History of Florecne. Florence: Casa Editrice Bonechi, 1995. (รูปที่ 6)

Beck, H. James. **Italian Renaissance Painting**. Köln: Könemann, 1999. (รูปที่ 2, 3, 4, 5)

ตีพิมพ์ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2548. หน้า 192-199.